

ЈУГОСЛОВЕНСКА СПОЉНА ПОЛИТИКА 1945—1948.

У периодизацији развоја међународних односа и спољне политике социјалистичке Југославије раздобље од 1945—1948. године одликује се одређеним особеностима по којима се може узети, и обично се узима, за посебну хронолошко-тематску целину. Основна обележја међународних односа и спољне политике Југославије у овом периоду, којима се одређује и његова посебност, представљају: борба за територијални интегритет земље, пријатељски односи и развијена сарадња са Совјетским Савезом и источноевропским социјалистичким земљама у условима њихове консолидације, рђави односи са западним земљама и притисак са њихове стране, као и неразвијени односи са осталим земљама. У овом прилогу реч је о односима са Совјетским Савезом и новонастајућим социјалистичким земљама

Поред борбе за територијални интегритет земље, основну карактеристику политике КПЈ и нове Југославије на међународном плану у првим послератним годинама представљала је усмереност на развијање што тешње спољнополитичке, економске, културне и других видова сарадње са Совјетским Савезом, као и зближавање и развијање исте такве сарадње са суседним и другим источноевропским земљама које су се налазиле на путу друштвених преображаја. С обзиром на свој владајући положај у политичком животу, КПЈ формулише у потпуности државну политику и одговара за њено спровођење. При томе, разумљиво, она не занемарује ни међународни аспект унутрашњег политичког и привредног развитка земље. У Совјетском Савезу се види спољнополитички фактор који представља најсигурнији гарант несметаног тока друштвено-политичких промена започетих у рату. Стога је и први спољнополитички акт Привремене владе ДФЈ, док је још трајао рат, било закључење Уговора о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи са Совјетским Савезом 11. априла 1945. године ⁽¹⁾.

Овај Уговор био је закључен на време од 20 година и садржао је одребе попут других сличних уговора које је Совјетски Савез закључи-

(1) Службени лист ДФЈ, 1935, бр. 40, стр. 341.

вао у то време. Њиме је, пре свега, била предвиђена заједничка борба против Немачке до њеног слома. Две стране су се даље обавезивале да помогну једна другој, ако би се Немачка после рата вратила на своју политику агресије, било сама или у савезу с неком другом државом. Оне су се, такође, обавезивале да не узимају учешће ни у каквом савезу који би био уперен против друге стране. Најзад, две стране су изјављивале да ће после рата деловати у духу пријатељства и сарадње, у намери да развију и ојачају економске и културне везе које уједињују народе двеју земаља. Уговор је представљао међународноправну основу и темељ спољне политике Југославије у наредним годинама и сматран је битним чиниоцем учвршћења њеног међународног положаја.

Постојали су бројни разлози за одлучну усмереност на повезивање Југославије са Совјетским Савезом. Пре свега, треба имати у виду традиционализам односа у међународном комунистичком покрету. КПЈ као руководећа политичка снага у Југославији гледала је у СССР прву земљу социјализма, чији је углед стално развијан у народним масама уочи рата и у току рата, наравно и после рата. Под утицајем Совјетског Савеза био је целокупан комунистички покрет. Вођ совјетске државе Стаљин сматран је и вођом светског пролетаријата и важио је за неприкосновени марксистички ауторитет у међународном комунистичком покрету. „Кратак курс историје СКП (б)” и Стаљинова „Питања лењинизма” представљали су основну марксистичку литературу. С обзиром на усмереност на унутрашњи социјалистички развитак, ослањање на СССР и зближавање са земљама које су узеле исти правац друштвеног развитка природно се постављало. Осим тога, и монолитизам као водеће начело и основна карактеристика традиционалних односа у међународном комунистичком покрету захтевао је тесно повезивање и потпуно јединство, у првом реду с првом земљом социјализма.

Поред традиционалних односа у међународном комунистичком покрету од значајног утицаја на совјетско-југословенске односе била је и заједничка борба у другом светском рату. Црвена армија је заједно с јединицама Народноослободилачке војске Југославије учествовала у ослобађању источних крајева Југославије и Београда. Од Совјетског Савеза добијени су крајем рата тешко наоружање, авијација и помоћ у војним стручњацима. Совјетска штампа је ипак, и поред спољнополитичких обзира, од 1942. године давала публицитет борби народа Југославије под вођством Врховног штаба НОВ и ПОЈ, односно КПЈ. У току рата, у Совјетском Савезу радила је и партизанска радио-станица „Слободна Југославија”. Најзад, Совјетски Савез је посредно и признао нову Југославију већ 1944. године, обраћајући се формално НКОЈ да одобри пролаз совјетских трупа преко територије Југославије, свесно заобилазећи при том краљевску владу И. Шубашића у Лондону, с којом је иначе влада СССР одржавала редовне дипломатске односе (2).

У разматрању разлога југословенске послератне упућености на СССР, не може се пренебрегнути чињеница да је Совјетски Савез изи-

(2) Бранко Петрановић, Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове, Београд, 1969. (даље у напоменама Политичка и економска основа народне власти), стр. 206—207.

шао из другог светског рата као моћна сила без чијег се учешћа више није могло решавати ни једно питање у свету. Док је већи период времена између два рата био подвргнут изолацији и економској блокади, дотле се у послератној међународној заједници СССР појављује као сила с великом војном снагом, од пресудног утицаја на уређење међународних односа. Нормално је отуда било и очекивање руководства КПЈ да Совјетски Савез помогне будући програм социјалистичке изградње у Југославији, као и да допринесе учвршћењу њеног међународног положаја. Ово утолико пре, ако се има у виду негативан став САД и Велике Британије према развоју догађаја у Југославији и широко примењивана политика притиска са стране ових земаља.

Притисак великих западних сила у односу на нову Југославију све се оштрије испољавао са расцепом у ратном савезу и наговештавањем и касније избијањем „хладног рата“. Југословенско приближавање Совјетском Савезу и закључење совјетско-југословенског уговора априла 1945. био је за њих знак да Југославија напушта политику сарадње са свим савезничким државама. Доношење социјалистичких мера (конфискација имовине и национализација страног и домаћег капитала) представљало је доказ да унутрашњи развој Југославије тече по обрасцу совјетског друштвеног уређења. Исто тако, на неразумеваше, отпор, па и непријатељство западних земаља наилазила је и југословенска политика подршке демократским покретима у другим земљама. Антијугословенски став западних сила дошао је најпре до изражаја у односу на проблем северозападних граница Југославије, покренут још у току рата у оквиру борбе за територијални интегритет и етничку целину југословенских народа. Захтеви за присаједињење Истре, Словеначког приморја и Трста, као и Корушке представљали су, наиме, израз националних, историјских и етничких интереса народа Југославије и темељили су се на начелу права народа на самоопредељење, које су истакли Председник САД и британски Премијер још августа 1941. године у Атлантској повељи. У кризи око Трста насталој већ маја 1945. године, Југославија је под жестоким англо-америчким војним и политичким притиском била принуђена да повуче своје трупе из града. У даљем развоју догађаја САД и Велика Британија су одлучно подржавале италијанске захтеве. Западне силе су се, исто тако, супротстављале и југословенским захтевима у погледу Корушке (3).

Поред тога, западне силе неповољно су третирале Југославију и приликом разматрања репарационих потраживања из западних окупационих зона Немачке. Одуговлачило се с реституцијом југословенске имовине у иностранству (речни пловни парк на Дунаву у Немачкој и монетарно злато склоњено за време рата из Југославије). САД и Велика Британија указују подршку југословенској политичкој емиграцији. Оне прихватају југословенске колаборационисте и ратне заробљенике који су 1945. године одбили да се врате у земљу. Супротно савезничким договорима у току рата да ратни злочинци морају одговарати у земљама у

(3) Вид. опш. *ibid.* стр. 207—210. (Цф. В. Гавранов, М. Стојковић, Међународни односи и спољна политика Југославије, Београд 1972. стр. 196—198.

којима су починили злочине, они нису изручивани Југославији. Разним видовима подршке пораженим снагама настојала се створити основа за евентуално интервенисање споља и утицај на унутрашњи развитак у Југославији. Запад ради на стварању јединства политичке емиграције из Југославије, Мађарске, СССР, Пољске, Румуније, Бугарске и на развијању снажне антикомунистичке пропаганде. Долазило је и до повреда југословенског ваздушнoг простора од стране англо-америчког ваздухопловства, што је у лето 1946. довело и до обарања америчких авиона над југословенском територијом, и тако даље. Све ово било је у функцији политике „одбране од комунистичке опасности“ која је и иницирала блоковску поделу света.

Имајући, поред осталог, у виду и овакав међународни контекст, може се рећи да упућеност Југославије на јачање односа са Совјетским Савезом није била само израз субјективне процене и жеље већ је била, на изврстан начин, и објективно одређена.

На совјетску политику се у Југославији гледало као на синоним мира и напретка. Совјетске спољнополитичке иницијативе подржаване су безрезервно. Говори Ј. В. Стаљина и В. М. Молотова су се интегрално преносили у југословенској штампи. Југославија је имала став идентичан совјетском у односу на питање борбе против пријема Франкове Шпаније у Организацију уједињених нација, док се, с друге стране, изјашњавала за пријем у организацију земаља које су активно учествовале у борби против фашизма. Попут Совјетског Савеза и она инсистира на повратку расељених лица и залаже се за изручење и суђење ратним злочинцима у земљама у којима су починили злочине. Револуционарно-демократски поредак у Југославији и живи дух недавно завршене антифашистичке борбе народа Југославије изражавао се, разумљиво, и у залагању за демократску праксу међународних односа. Југославија је давала подршку Совјетском Савезу приликом разговора о денацификацији Немачке и извршењу одредаба Потсдамске конференције, с обзиром на то да је као жртва фашистичке агресије била веома заинтересована за искорењивање фашизма у послератном свету. Подршка совјетској политици изражавана је и преко свесловенског покрета, чија је активност била претежно манифестационог карактера, али доста изражена у првим послератним годинама. На Словенском конгресу, одржаном у Београду крајем 1946. године, Југославија заступа став о потреби јединства словенских земаља у борби за мир, против обнове фашизма и за културну узајамност слободољубивих народа (*). У овим оквирима опште подршке совјетској спољној политици било је и прихватање од стране руководства КПЈ совјетске иницијативе за стварање Информби-роа и активно учествовање у њеном реализовању, као одговор на америчку офанзивност која је водила заопштравању међународних односа.

Кад је реч о унутрашњој изградњи нове Југославије, совјетски модел државне и друштвене организације узиман је за образац органи-

(*) Вид. Бранко Петрановић, Чедомир Штрбац, Станислав Стојановић, Југославија у међународном радничком покрету, Београд, 1973., стр. 76—77.

зације социјалистичког друштва. С обзиром на то да није постојало друго социјалистичко искуство, совјетска пракса је у целини прихватана и преношена у југословенске услове. Партија није била означена у Уставу као руководећа снага југословенског друштва, али је власт КПЈ била фактички потпуна и недељива. Она је имала кадровски монопол и преко својих кадрова обезбеђивала је контролу свих виталних сектора државног живота. Државни органи појављивали су се само као извршиоци политике коју је стварао партијски врх. Партијска и државна власт биле су срасле и чиниле персоналну и функционалну унију различитих органа, али са јединственим циљевима. Устав СССР из 1936. године, који је у предатној партијској штампи величан као најизразитији пример социјалистичке организације друштва, био је од битног утицаја код конципирања првог устава нове Југославије. Устав ФНРЈ из 1946. године прогласио је државну својину за највиши облик својине у социјализму. Он се карактерисао нарочитом наглашеношћу улоге државе, централизма, превласти политичко-извршних органа над представничким телима, путем препуштања значајних законодавних овлашћења владама (систем уредаба са законском снагом). Исто тако, и прелаз на државно планирање извршен је под утицајем совјетске теорије и праксе. У области идеологије, процес идеолошког образовања и васпитања организован је у потпуности по совјетском узор, који је важио, уосталом, и за све друге области друштвеног живота ⁽⁵⁾.

Кад је реч о том совјетском узор и прихватању совјетске праксе у потпуности, постоји више разлога које то објашњавају. Пре свега, совјетско искуство је, ако се изузме краткотрајно искуство Париске комуне, било дотад једини вид историјске конкретизације марксистичког учења о организацији друштва. За разлику од Париске комуне оно се својим трајањем, а нарочито после ослобођења света од фашистичке опасности, у којем је совјетски удео био одлучујући, појављивало као историјски верификовано и то не само у очима комуниста. У међународном комунистичком покрету, сагласно начелима на којима су се темељили односи у њему, совјетско искуство је представљало потенцијални универзални образац социјализма за све комунистичке партије. У односу на њега није било уопште никаквог критичког одређења и поред извесних сазнања појединих активиста међународног комунистичког покрета о негативностима у совјетској пракси. О уочавању битних дефеката у тој пракси није могло бити ни речи. Отуда се за КПЈ, која се током победоносног кретања кроз рат и револуцију учврстила као руководећа политичка снага у земљи, остварење совјетског узора сасвим природно наметало.

У неким мишљењима се примећује да политичка мисао и пракса КПЈ у годинама после рата није била на нивоу оригиналности и специфичности југословенске социјалистичке револуције. Ова оцена је у основи тачна, али занемарује битну различитост периода рата и револуције од послератног времена, као и положаја КПЈ у овим раздобљима. Наиме,

(5) Ibid., стр. 77.

током рата и револуције КПЈ је у ситуацији да треба да се *избори* за ону позицију која јој после рата припада (положај руководеће политичке снаге који јој омогућује да спроводи свој програм социјалистичких промена). У тој *стварној* борби, у ситуацијама за које није било образаца, она је, изражавајући се као аутентичан субјект, била *принуђена* да налази *сопствена* решења која јој омогућују успех.

Након рата, освајањем власти остварење социјализма изгледало је већ као неминовност. Његов модел, неоспорен, напротив идеализован, пропагиран низ година, већ је постојао. Власт у рукама Комунистичке партије омогућавала је да се несметано иде ка његовом остварењу. Потребне за неким иновацијама нису се уочавале, а неразвијена научнотеоријска мисао није ни могла да их понуди. Биће зато потребно да прође неко време, да се стекну искуства, најпре у односима с првом земљом социјализма, као и нових социјалистичких држава међусобно, а затим и сопствена искуства у пракси социјализма, па да КПЈ опет у *борби* буде *принуђена* да тражи *сопствена* решења остварења социјализма.

У билатералним југословенско-совјетским односима развијане су везе у свим областима. Бројни совјетски војни, привредни и други стручњаци радили су у Југославији. У совјетским војним школама и на академијама школовао се командни кадар Југословенске армије, а и опремање војном техником обезбеђивало се из СССР. КПЈ је при ЦК СКП (б) имала свог представника за партијске послове, а путем депеша као и преко специјалних делегација стално се комуницирало на највишем нивоу ⁽⁶⁾.

Политичку сарадњу пратило је и економско повезивање. Економски односи са СССР отпочели су већ априла 1945. године „али је у тада закљученим споразумима преовлађивао политички момент“ ⁽⁷⁾. Наредним споразумима закљученим 8. јуна 1946. и 5. јула 1947. године прошириван је обим трговинске размене, иако ју је отежавала оскудица у Совјетском Савезу, као и чињеница да југословенско тржиште пре рата није било навикнуто на совјетску робу услед чега је било нужно оријентисање са свим пратећим тешкоћама. Специфичан вид привредне сарадње представљала су и мешовита совјетско-југословенска друштва која су 1947. године образована за речно бродарство ⁽⁸⁾ и ваздушни саобраћај ⁽⁹⁾. Поред тога, вођени су разговори и о стварању мешовитих друштава за експлоатацију нафте, угља, црне металургије, олова, боксита, као и образовању заједничке банке ⁽¹⁰⁾.

Најзад, узајамни односи унапређивани су и преко Друштва за културне везе са СССР. Совјетски успеси у области научног и културног

(6) Интензитет овог комуницирања потврђују бројне депеше из овог времена (потписане псеудонимима уобичајеним у периоду Коминтерне — Валтер и Дефо) — Архив за раднички покрет (даље у напоменама АРП), Комисија за међународне везе, СССР I—II.

(7) Б. Петрановић, Политичка и економска основа народне власти, стр. 216.

(8) Вид. споразум о оснивању друштва у Recueil des traités CNU, в. 116, п. 171.

(9) Ibid, в. 130, п. 235.

(10) Вид. Промеморија о преговорима око оснивања совјетско-југословенских друштава, Београд, 27. марта 1947. године — АРП, Комисија за међународне везе, СССР I—II/163.

стваралаштва проглашавани су за идеалан образац стваралачких достигнућа.

У условима појаве на међународној сцени низа нових социјалистичких земаља, КПЈ и нова Југославија сматрали су за битну садржину своје интернационалистичке политике свестрано развијање и јачање веза са овим земљама. Овакав став огледао се у интензивирању међудржавних односа са суседним балканским земљама, као и са другим источноевропским земљама у којима су се комунистичке партије бориле за превагу социјалистичког правца у унутрашњој изградњи, и развијању сарадње са њиховим друштвено-политичким организацијама. Југославија је 1946. године закључила уговоре о пријатељству и узајамној помоћи с Пољском, Чехословачком, и Албанијом. Сви ови уговори били су веома слични совјетско-југословенском уговору из априла 1945. године. Уговорним повезивањем са источноевропским земљама Југославија је јачала и свој међународни положај, али је, с друге стране, доприносила и унутрашњој и спољнополитичкој стабилизацији ових земаља у којима су се у то време комунистичке партије још (осим Албаније) бориле за водећу улогу у друштвеном животу. Након закључења Мировног уговора, почетком 1947. године (којим је и формално ликвидан статус Мађарске, Румуније и Бугарске као непријатељских земаља), крајем те године су закључени и уговори о узајамној помоћи и сарадњи са Мађарском и Румунијом. Бледски споразуми закључени између Југославије и Бугарске 1. августа 1947. године ⁽¹¹⁾ отварају су пут за стварање федерације ових земаља у будућности. Споразуми су предвиђали развијање размене роба и економску сарадњу у највећој мери, као и припрему за стварање царинске уније између двеју земаља. Нешто касније, 27. новембра 1947. године између Југославије и Бугарске закључен је и уговор о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи”.

Овај процес јачања веза међусобне сарадње у првом послератном периоду карактерише се и бројним посетама југословенских руковођаца СССР и земљама народне демократије, као и посетама лидера земаља народне демократије Југославији. Председник владе и секретар ЦК КПЈ Ј. Б. Тито боравио је у СССР септембра 1944. године, априла 1945. и маја 1946. У наредним годинама Тито је посетио Пољску и Чехословачку (марта 1946), а крајем 1947. и Бугарску, Мађарску и Румунију. У Југославији су боравили председник владе Чехословачке Здењек Фирлингер (маја 1946), Енвер Хоџа, председник владе Албаније и секретар ЦК КП Албаније (јуна 1947), затим председник румунске владе Петру Гроза и председник бугарске владе Георги Димитров (јула 1947), председник Националног комитета Пољске Републике Болеслав Бјерут и председник мађарске владе Ласло Дињеш (октобра 1947).

На плану економских односа, земље народне демократије и СССР постале су најзначајнији спољнотрговински партнери Југославије. У 1947. години југословенски извоз у ове земље износио је 52,7% укупног југо-

(11) Архива ССИП СФРЈ, Служба за правне послове и међународне уговоре, Збирка необјављених уговора.

словенског извоза, а увоз из њих 56,1% укупног југословенског увоза ⁽¹²⁾. Осим тога, до успостављања и јачања веза долазило је и у свим другим областима међусобних односа. Схватајући то као свој интернационалистички дуг, југословенска влада је дала Румунији, Чехословачкој и Пољској укупно 17 хиљада вагона жита у време суше у овим земљама, иако се и сама суочавала са веома озбиљним проблемом прехране становништва. Економски је помогнута и Албанија доделом 1946. године бескаматног зајма од 5 милијарди динара.

У целини посматрано, ови односи темељили су се на уобичајеним основама пријатељске међудржавне сарадње, с тим што су били мотивисани схватањем да њихово јачање представља израз политике интернационалистичке пролетерске солидарности.

Извесном посебношћу издвајали су се односи са Бугарском и Албанијом у којима је постигнут висок степен блискости, као одраз идеје о уједињавању народа три земље у заједничку федеративну државу. Полазећи од ширих интереса зближавања балканских народа и перспектива социјализма, руководство КПЈ и нове Југославије је још у завршној фази рата настојало да помогне отечественофронтској Бугарској да превлада негативне последице њеног учешћа у рату на страни Немачке, као и објективно тешко наслеђе из тога проистекло за односе две земље. У том погледу нарочито значајна била је и сагласност да бугарске јединице садејствују у завршним борбама за ослобођење Југославије, чиме је стварана основа за политичку рехабилитацију Бугарске после рата ⁽¹³⁾. Помоћ коју Југославија указује Бугарској и после рата (одрицање од репарација, подстицање манифестационих аката пријатељства) имала је за циљ да омогући да Бугарска закључи мир под повољнијим околностима и ојача свој међународни положај. Она је, исто тако, доприносила и јачању Отечественог фронта у борби против бугарске опозиције и њених иностраних заштитника.

(12) По појединим земљама то је изгледало овако:

земља	Југословенски извоз у источноевропске земље, односно увоз из ових земаља у 1947. години, изражен у % укупног југословенског извоза, односно увоза	
Албанија	0,0	0,2
Бугарска	1,8	3,2
Мађарска	8,3	5,0
Пољска	3,4	3,2
Румунија	0,9	0,6
СССР	16,8	22,2
ЧСР	18,8	17,6
Источна Немачка	2,7	4,1

Впл. Статистика спољне трговине ФНРЈ Југославије за 1946, 1947. и 1949. годину, Београд, 1953.

(13) У том смислу се омогућење учешћа бугарским јединицама у антифашистичкој борби на крају другог светског рата оцењивало и од стране ЦК БРП(к), при чему се посебно истичала и потреба „искупљивања кривнице Бугара према југословенском, посебно српском и македонском народу”. — АРП, Комисија за међународне везе, Бугарска 7-1/187, Питање југословенско-бугарске федерације (писмо ЦК БРП(к) Титу од 2. новембра 1944.).

Крајем 1944. године отпочели су интензивни преговори представника две земље о стварању федерације између Бугарске и Југославије. Преговори су вођени децембра и јануара 1944—1945. године на предлог ЦК КПЈ. Сачињено је укупно осам пројеката уговора о будућој федерацији⁽¹⁴⁾. При том је југословенски став био стварање федеративне државе од седам федералних јединица: Бугарске, Србије, Хрватске, Словеније, Македоније, Црне Горе и Босне и Херцеговине, које би имале заједничко народно представништво, федеративну владу и јединствено и царинско подручје. Бугарски предлози су, међутим, полазили од стварања јужнословенске федерације која би се у суштини заснивала на паритету између Бугарске и Југославије, а не на савезу свих јужнословенских народа. С тим у вези они су и питање Пиринске Македоније везивали за уједињење две земље, али при том нису полазили од принципа самоопредељења народа⁽¹⁵⁾. Према неким изворима изгледа да је и у Отечественом фронту преовладавало становиште да се федерација ствара од „основних нација” — српске и бугарске. По том гледишту су остале Федеративне јединице биле само формално аутономне државе из политичких разлога⁽¹⁶⁾. У ствари, основна супротност сводила се на то да су бугарски предлози полазили од дуалистичког концепта федерације (српска национална држава са аутономном хрватском и словеначком државом и бугарска национална држава са аутономном македонском државом), док су југословенски предлози имали у виду федерацију утемељену на начелу плурализма равноправних народа. С обзиром на супротстављање западних савезника стварању федерације између Југославије и Бугарске (на Кримској конференцији фебруара 1945.⁽¹⁷⁾), као и на ову основну супротност у ставовима две земље, преговори о федерацији су одложени. Међутим и поред овога, идеја федерације остала је присутна у односима две земље све до 1948. године.

Односима са Албанијом Југославија је приступала са жељом да што више допринесе учвршћењу нове албанске државе. Поред неопредне економске помоћи, Албанији је указивана и свестрана помоћ у организовању целокупног државног и друштвеног живота, као и подршка афирмисању и међународним односима⁽¹⁸⁾. Споразуми о привредној са-

(14) Вид. АРП, Комисија за међународне везе Бугарска 7-1/187, Питање југословенско-бугарске федерације.

(15) Ibid. (док. 9, писмо Кардеља Титу из Софије 23. децембра 1944).

(16) Вид. Б. Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти*, стр. 223.

(17) Још пре тога британска влада се отворено изјаснила против стварања југословенско-бугарске федерације. Исто тако, она је била и против присаједињења Пиринске Македоније македонској федералној јединици у оквиру Југославије, „свакако због тога што би то отворило питање и грчког дела Македоније”. — АРП, Комисија за међународне везе, Бугарска 7-1/187, Питање југословенско-бугарске федерације (док. 32, писмо М. Пијаде, потпредседника АВНОЈ-а председнику НКОЈ Титу о преговорима у Москви, датирано у Београду 17. фебруара 1945).

(18) Вид. Владимир Дедијер, *Југословенско-албански односи (1939—1948)*, Београд, 1949. У последња два поглавља ове књиге аутор, заснивајући цео свој рад на званичној документацији, разматра југословенско-албанске односе у послератном времену и истиче подршку Југославије Албанији на међународном плану — признање владе, питање репарација, чланство у Уједињеним нацијама — и помоћ у обнову и изградњу привреде, управе и армије. Види исто у брошури Марка Перовића, *Економски односи Југославије и Албаније*

радњи између ФНРЈ и Албаније значили су у доброј мери и преузимање једностранних обавеза од стране Југославије. Уговором закљученим 27. новембра 1946. године ⁽¹⁹⁾ предвиђено је, поред осталог, усаглашавање економских планова и утврђено уклањање царинске границе и изједначавање валута ⁽²⁰⁾. Стварање царинске уније представљало је спецификум по којем су се југословенско-албански односи одликовали извесном посебношћу у систему односа у новој међудржавној констелацији социјалистичких земаља. Треба, међутим, указати да је и поред оваквог односа Југославије према Албанији, у албанском руководству постојала извесна уздржаност у односу на Југославију и њене намере према Албанији. Разлози овоме могли би се тражити у бојазни мале земље од пре великог повезивања са знатно већом суседном земљом, чије је присуство у свим областима друштвеног живота у Албанији било веома изражено. Осим овога, има основа и мишљење по коме је главни узрок резервисаности у односу на Југославију потицао из противречности у албанском руководству између Кочи Дзодзеа и Енвера Хоџе, пошто је Хоџа сматрао Дзодзеа „за експонента југословенске политике према Албанији и узурпатора у Партији, који је свео његова овлашћења на чисту формалност” ⁽²¹⁾. Овај антагонизам давао је — према овом мишљењу — снажан печат и ставу КП Албаније према КПЈ и, уопште, према политици зближавања и повезивања с Југославијом.

Традиционални односи у међународном комунистичком покрету, односно монолитизам као њихова значајна карактеристика, били су, као што је већ наглашено, од битног утицаја на формирање односа између социјалистичких држава, посебно односа новонасталих социјалистичких држава према првој земљи социјализма Совјетском Савезу. Кад је реч о томе као фактору од утицаја и на југословенску политичку оријентацију, онда треба посебно подвући да монолитизам не мора да из својих оквира искључује могућност реалне истоветности интереса. Ово се посебно истиче зато што се може узети да је управо у томе и садржано објашњење

(1947—1948), Београд, 1951, која, како сам аутор истиче, представља допуну пете главе Делијерове књиге. Брошура је заснована на изворној документацији и представља хроник у југословенско-албанских односа у времену од потписивања економских споразума новембра 1946. до познатих догађаја 1948. године.

(19) Службени лист ФНРЈ, 1946, бр. 106, стр. 1421. Поред овог уговора, дан касније, 28. новембра 1946. године, закључено је десет других споразума који су регулисали различите видове југословенско-албанске привредне сарадње. — Вид. Преглед међународних уговора и других аката од међународно-правног значаја за Југославију од 1941. до 1965. године, Београд 1968, стр. 73—74.

(20) У резолуцији пленума ЦК КПА (18—20. децембра 1946) потписивање овог уговора означено је као улазак „у једну нову историјску фазу... Економска конвенција значи велику помоћ коју пружају народи Југославије албанском народу да би учврстили своју власт, да би обезбедили своју будућност, да би били напредна снага на Балкану”. — АРП, Комисија за међународне везе, Албанија, 8-1/61.

(21) Б. Петрановић, Политичка и економска основа народне власти, стр. 220—221.

узетог спољнополитичког курса и посебне мотивисаности руководства КПЈ за развијање односа са Совјетским Савезом. Наиме, КПЈ се током рата и револуције, за разлику од већине других комунистичких партија, испољила као аутентичан субјект друштвеног кретања у својој земљи, са стварним ослоном у широким народним слојевима. Народни фронт у југословенским условима, на пример, није био коалиција по снази уједначених политичких субјеката, већ политички аниматор активности маса под сигурним вођством КПЈ. Отуда КПЈ за учвршћење њене позиције на сопственом тлу није било нужно идентификовање с руководећим центром, па то није ни могло да буде искључив разлог за сарадњу и повезивање са Совјетским Савезом.

У стварању своје политичке акције, југословенски комунисти су настојали да потврђују сопствени револуционарни идентитет и да делују сагласно својим искуствима, проценама и уверењима. КПЈ је тиме била мотивисана током читавог рата и револуције, па и у својој послератној умерености на тесно повезивање са Совјетским Савезом, и онда када се идентификовала с његовом политиком. Стога је и преузимање совјетског искуства и копирање совјетских решења, када се није имала алтернатива специфичног пута социјалистичког преображаја, чињено, пре свега, из *сопственог* схватања револуционарних интереса. То значи самостално, без утицаја фактора притиска ван саме КПЈ.

У потврду овоме говори сама пракса односа са Совјетским Савезом пре избијања сукоба 1948. године у којој је баш полагање од југословенских становишта и сопствених процеса социјалистичких интереса узроковало не ретко конфликтне ситуације. У ствари, могло би се рећи, да је и поред генералног курса на свестрано јачање ових односа, сукоб латентно постојао и пре његовог отвореног манифестовања. С обзиром на затвореност политичких структура у то време о конфликтним ситуацијама се није говорило јавно. Позната преписка између ЦК СКП (б) и ЦК КПЈ из 1948. године представљала је отуда први извор сазнања о томе. Она је и остала један од главних извора, ако се има у виду несрећеност и неприступачност архивских фондова. Осим тога, и начин рада руководства, као и техника међудржавног и међупартијског комуницирања са социјалистичким земљама су били такви да писаних трагова нема много. Стога, поред поменутих преписки и понеког документа до којих је данас могуће доћи, вредан извор представљају књиге Владимира Дедијера, — *Јосип Броз Тито — Прилози за биографију* и *Изгубљена битка Ј. В. Стаљина* ⁽²²⁾, као и књиге мемоара Светозара Вукомановића-Темпа ⁽²³⁾. Подаци до којих се може доћи у овим ипак доста оскудним изворима омогућују извесно најопштије карактерисање неспоразума до којих је долазило у совјетско-југословенским односима.

У покушају тог карактерисања треба, пре свега, указати да су се у преговорима у вези са регулисањем различитих сфера међусобних односа, југословенски представници налазили често у ситуацији да пружају отпор решењима која су имплицирала неравноправне односе, одно-

⁽²²⁾ Београд 1953. и Сарајево 1969. године.

⁽²³⁾ Револуција која тече, Београд 1971.

сно фаворизовање искључивих интереса и права једне стране (совјетске), што је углавном и представљало разлог неспоразума. Тако су постављање проблема понашања појединих припадника совјетских јединица у Југославији 1944—1945. године, затим питање Трста, односи са совјетским експертима, економски и културни односи представљали подручје више инцидентата, који су били од мале важности у тренутку настанка, али који фигурирају на значајном месту у досијеу сукоба 1948. године. Ови проблеми нису били специфични само за совјетско-југословенске односе, они су се постављали и у односима Совјетског Савеза и са осталим земљама народне демократије.

Прва конфликтна ситуација настала је већ крајем рата поводом указивања на преступничко понашање појединих припадника совјетских јединица које су учествовале у завршним операцијама за ослобођење Југославије. Ови преступи су штетили огромном угледу Црвене армије у југословенским масама, а коришћени су и од стране реакције за стварање антисовјетског и антикомунистичког расположења, па су отуда постојали и озбиљан политички проблем. Ово је предочено шефу совјетске војне мисије генералу Корњејеву на посебном састанку чланова Политбироа ЦК КПЈ одржаном с њим. Међутим, иако су примедбе изнете у пријатељској форми, Корњејев их је протестујући одлучно одбаacio. О овоме је била обавештена и Москва и отуда је такође изражено незадовољство због стављених примедба. Инцидент је ипак превладан приликом боравка Тита и Биласа у Москви, поводом потписивања уговора о пријатељству априла 1945. године, али ће он касније 1948. године чинити једну од првих Стаљинових оптужби против руководства КПЈ (24).

Поводом Титовог говора у Љубљани 27. маја 1945. године дошло је до новог инцидента. Овај говор одржан је у време веома заоштрених односа са западним савезницима поводом прве кризе око Трста. Југословенске захтеве за присаједињење Југославији територија настанених југословенским становништвом, поред осталих и Трста, штампа на западу коментарисала је као да Тито „у ствари, тражи Трст за Совјетски Савез”. С тим у вези, Тито је у поменутом говору истакао да Југославија тражи само поштовање права на самоопредељење народа, прокламовано у Атлантској повељи и праведан завршетак рата. Он је одбио да је она зависна ма од кога и нагласио да с Југославијом „нема мешетарења, нема трговине” (25). Ово је изазвало реаговање Москве, која је сматрала да Титова изјава није уперена „само против империјалистичких држава, него и против СССР” и да се Титов однос према СССР у овом случају „ничим није разликовао од његовог односа према империјалистичким државама” (26). Југословенска објашњења поводом оваквог совјетског реаговања, совјетска влада је оценила као незадовољавајућа и преко свог амбасадора у Београду Садчикова 5. јуна 1945. године поручила: „Кажите другу Титу да ћемо ми, ако он још једном учини овакав испад против

(24) В. Дедијер, Прилози за биографију, стр. 441—443.

(25) Тито, Говори и чланци, издање „Напретак” (латиница) Загреб, књ. I, стр. 278—279.

(26) Писма ЦК КПЈ и писма ЦК СКБ(б), Београд, 1948, стр. 41.

Совјетског Савеза, бити принуђени да му одговоримо критиком у штампи и да га дезавуишемо” (27).

Противречности су се посебно изразиле на подручју економских односа између две земље. У веома развијеној трговинској размени, Совјети су настојали да обезбеде њима најповољнију структуру размене. У том циљу они су нарочито инсистирали на југословенским испорукама руда и метала, које су се иначе без тешкоћа могле пласирати на међународном тржишту. Ипак, ово није представљало предмет сукобљавања. Озбиљни проблеми ће се јавити код питања стварања мешовитих друштава. Разговори о томе отпочели су 1946. године приликом Титове посете Москви, Југословени су у начелу прихватили стварање мешовитих друштава, полазећи од тога да ће она помоћи у индустријализацији земље. Али убрзо се показало — како то истиче Дедијер у својим разматрањима (28) — да је основна совјетска намера била извлачење екстрапрофита, путем непосредне и брзе експлоатације уз мала инвестициона улагања, а не помоћ у развијању производње. Уз то су се у предлозима решења статуса мешовитих друштава наметали такви елементи који су фактички значили режим капитулације, њихов монополистички карактер и сл. (29). Разумљиво је да је ово изазивало противљења са југословенске стране, па су од више планираних у 1947. години створена само два друштва.

Поред тога, до неспоразума је долазило и у другим областима међусобних односа, особито у оним случајевима кад су се директно совјетско сугерисање понашања у одређеним ситуацијама, односно решавања појединих питања или повлашћени положај совјетских представника и експерата настојали наметнути као уобичајена пракса односа (30).

Све ово гори у прилог тврдњи да је руководство КПЈ и нове Југославије у политици развијања тесне сарадње са Совјетским Савезом и својој концепцији јединства, полазило од основе, која је претпостављала пуну равноправност и стварну идентичност интереса. Југословенска доследност оваквом прилажењу питањима међусобних односа имала је за последицу сукоб 1948. године.

Др Чедомир Штрбац

(27) Ibid.

(28) Прилози за биографију, стр. 454—463; Изгубљена битка, стр. 95—121.

(29) На исто закључивање упућују и подаци у већ цитираној Промеморији о проговорима око оснивања совјетско-југословенских друштава од 27. марта 1947. године. — АРП, Комисија за међународне везе, СССР I-II/163.

(30) О томе постоји низ примера. Совјетски представници су полазили од совјетског искуства социјализма као јединог могућег и веома круто су инсистирали на њему. Они су настојали да остваре потпуни увид у све сфере друштвеног живота у Југославији и у том циљу настојали су да организују разгранату обавештајну мрежу. Културне везе и средства информација требало је да буду потпуно подређени обезбеђењу совјетског утицаја. У односу према истакнутим југословенским руководиоцима запажало се у неким случајевима одсуство елементарног уважавања става и мишљења итд. — Вид. В. Дедијер, Прилози за биографију, стр. 443—467; Изгубљена битка, стр. 122—135; С. В. Темпо, Револуција која тече, књ. II, стр. 15—20, 31—34, 40—44.

РЕЗЮМЕ

Югославская внешняя политика в 1945—1948

Основной характеристикой политики КПЮ и нсвой Югославии на международном плане в первые послевоенные годы (период 1945—1948 по своим определенным особенностям представляет особое хронологическо-тематическое целое), являлось, наряду с борьбой за территориальный интегритет страны, стремление к развитию самого тесного внешне-политического, экономического, культурного и других видов сотрудничества с Советским Союзом, а также к сближению и развитию точно таких же видов сотрудничества с восточно-европейскими странами, ставшими на путь общественных преобразований. Подобную направленность обуславливали как традиционные отношения в международном коммунистическом движении, так и ход развития отношений в международном сообществе, а в частности отрицательная позиция, занятая западными государствами по отношению к новой Югославии.

Отношения с СССР и восточно-европейскими странами основывались на началах, принятых в межгосударственном дружеском сотрудничестве, исходя из принципа, что их укрепление является выражением политики интернационалистической пролетарской солидарности. При этом автор особо подчеркивает, что югославские коммунисты в становлении своей политической активности стремились к выявлению собственной революционной идентичности и к действиям в соответствии со своим опытом, оценками и убеждениями. КПЮ неуклонно проводила эту линию в ходе всей войны и революции, а также и в своем послевоенном стремлении к высокому уровню сотрудничества с Советским Союзом и в случаях, когда она отождествлялась с его политикой. Отсюда и в перенимании советского опыта (в то время единого вида исторической конкретизации марксистского учения об организации общества) и в копировании советских решений, при отсутствии альтернативы специфического пути социалистических преобразований, Югославия исходила из *собственного* понимания революционных интересов. Это аргументировано ссылкой на практику отношений с Советским Союзом, в которых обстоятельство что Югославия исходила из югославской точки зрения и из собственных оценок социалистических интересов вызывало конфликтные ситуации и до серьезного ухудшения в 1948 году. Из сказанного вытекает, что югославский подход к взаимоотношениям предполагал полную равноправность и фактическую идентичность интересов в качестве их основ, а последовательность в таком подходе к вопросам взаимоотношений имела своим последствием конфликт в 1948 году.

SUMMARY

Yugoslav foreign policy 1945—1948.

The basic characteristic of the policy of the LCY and new Yugoslavia in the international sphere in the first post-war years (in the period of 1945—1948, which by certain features forms a particular chronological and thematic entirety) represented, besides the struggle for the territorial integrity of the country, the orientation towards the development of tighter political, economic, cultural and other forms of cooperation with the Soviet Union, as well as development of the same types of cooperation with other Eastern-European countries being in the process of the social transformation. Such orientation was conditioned by traditional relations in the international

nal communist movement, as well as by the development of relations in the international community, particularly by the negative attitude of the western countries towards new Yugoslavia.

The relations with the USSR and Eastern-European countries were based on the customary ground of interstate cooperation but also motivated by the attitude that their strengthening represented an expression of the policy of the international proletariat solidarity. The author particularly stresses that Yugoslav communists have attempted in the creation of their political action to affirm their own revolutionary identity and to act in accordance with their experiences, estimations and believes. The LCY was motivated by such idea during the entire war and revolution, and even in its post-war orientation towards the tighter connection with the Soviet Union when it identified itself with the Soviet policy. Hence the acceptance of the Soviet experience (the only form of the historical concretization of the Marxist doctrine on the organization of society at that time) and the leaning on the Soviet solutions when there was no alternative of the specific way of the socialist transformation, were done due to the own understanding of the revolutionary interests of the LCY. This is argued by pointing out to the practice of the relations with the Soviet Union where the orientation to the Yugoslav attitudes and own estimations of the socialist interests had caused the conflict situations even before the conflict in 1948. This manifests the fact that the Yugoslav access to these interrelations was based on the presumption of two full equality and real identity of interests as their basis, so that the consequent application of such attitude in the questions of interrelations resultet in the conflict in the 1948.

RESUMÉ

La politique étrangere de la Yougoslavie de 1945 à 1948

La caractéristique principale de la politique du Parti communiste yougoslave et de la nouvelle Yougoslavie sur le plan international dans les premières années d'après-guerre (dans la période de 1945 à 1948, qui d'après les qualités distinctives déterminées constitue un ensemble chronologique et de thème particulier) représentait outre la lutte pour le maintien de l'intégrité du pays, l'orientation vers le développement de la politique étrangère, économique et culturelle aussi étroite que possible et des autres formes de collaboration avec l'Union Soviétique, ainsi que le rapprochement et le développement d'une collaboration analogue avec les pays de l'Europe Orientale qui se trouvaient sur la voie de transformations sociales. Une telle orientation était conditionnée tant par les rapports traditionnels dans le mouvement communiste international que par le développement des rapports dans la communauté internationale, en particulier par l'attitude négative des pays de l'Europe Occidentale à l'égard de la nouvelle Yougoslavie.

Les rapports avec l'U.R.S.S. et les pays de l'Europe Orientale se basaient sur les fondements habituels de la collaboration amicale entre les Etats, et ils étaient motivés par la conception que leur affermissement représente l'expression de la politique de solidarité prolétarienne internationale. Cependant, l'auteur souligne en particulier que les communistes yougoslaves s'efforcent de la création de leur action politique de confirmer leur propre identité révolutionnaire et d'agir conformément à l'expérience qu'ils ont acquise, à leurs estimations et convictions. Par ce qui précède le Parti communiste yougoslave a été motivé au cours de toute la guerre et de la révolution, ainsi que dans son orientation d'après guerre vers une liaison aussi étroite que possible avec l'Union Soviétique, même alors lorsqu'elle

s'identifiait avec sa politique. D'où l'acceptation de l'expérience soviétique (qui à cette époque était le seul aspect de la concrétisation théorique de la doctrine marxiste relative à l'organisation de la société) et la copie des solutions soviétiques, quand il n'y avait pas d'alternative de la voie spécifique de la transformation socialiste, étaient effectuées de la conception *particulière* des intérêts révolutionnaires. Cette thèse peut être argumentée en signalant la pratique des rapports avec l'Union Soviétique dans laquelle le départ des points de vue yougoslaves et des estimations particulières des intérêts socialistes causait des situations antagonistes même avant le conflit qui s'est déclenché en 1948. D'où il résulte que l'adhésion yougoslave aux rapports mutuels supposait l'entière égalité de droits et l'identité réelle des intérêts en tant que leur base, tandis que l'esprit de suite en abordant d'une telle manière les questions des rapports mutuels avait pour conséquence le conflit de 1948.